

๒

ระบบนิเวศ ป่าทามราชสีไศล

- ระบบนิเวศป่าทามราชสีไศลช่วงน้ำหลาก (ส.ค.-พ.ย.)

- ระบบนิเวศป่าทามราชสีไศลช่วงน้ำลด (พ.ย.-ม.ค.)

ระบบนิเวศ ป่าทามราชินีไศล >>

ระบบนิเวศป่าทามราชินีไศลมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ ๓ อำเภอของ ๓ จังหวัด คือ อำเภอราชินีไศล จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะของป่าไม้ในป่าทามแห่งนี้เป็นป่าผลัดใบ ประกอบด้วยไม้ขนาดเล็ก ไม้หนาม ไม้พุ่ม พืชจำพวกหญ้าและพืชที่อาศัยอยู่ในน้ำ พืชเหล่านี้เป็นพืชที่ทนต่อการแข็งตัวของน้ำได้เป็นเวลานานในช่วงฤดูฝน ซึ่งในฤดูฝนป่าทามจะเหลือเพียงพื้นที่สูงที่ชาวบ้านเรียกว่า “โนน” ซึ่งมีเพียงบางโนนเท่านั้นที่ไม่ถูกน้ำท่วม

ด้วยลักษณะพิเศษของระบบนิเวศแบบป่าทามที่มีน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ส่วนฤดูแล้งน้ำจะแห้งกลายเป็นผืนป่า ไทบ้านจึงใช้การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศนี้เข้ามาเรียกเป็นชื่อของฤดูกาลต่างๆ ตามลักษณะภูมินิเวศในช่วงดังกล่าวดังนี้

ฤดูแล้ง (เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน) ช่วงนี้ลักษณะของระบบนิเวศป่าทามเป็นผืนป่าที่มีพรรณไม้ขนาดเล็กจำพวก ไม้พุ่ม ไม้หนาม และหญ้าต่างๆ ขึ้นตามระบบนิเวศบนบก และมีระบบนิเวศแหล่งน้ำซึ่งที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด รวมทั้งพืชที่อาศัยอยู่ในน้ำหรือริมน้ำ สัตว์ป่าที่อพยพขึ้นไปอยู่บนโคกจะกลับมาหากินและอาศัยอยู่ในป่าในช่วงฤดูแล้ง

ฤดูน้ำแดง (เดือนพฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคม) เดือนพฤษภาคมฝนเริ่มตกและเข้าสู่ฤดูฝนน้ำเริ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนไหลเข้าสู่ป่าทาม น้ำจะพัดพาเอาตะกอนดินจากที่ต่างๆ เข้ามา ทำให้ลักษณะของน้ำมีสีขุ่นข้นหรือสีน้ำตาลแดง ไทบ้านจึงเรียกว่า “ฤดูน้ำแดง”

ฤดูน้ำหลาก (เดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน) ช่วงนี้น้ำจะท่วมป่าทามเกือบทั้งหมดเหลือเพียงโนนสูงเท่านั้นที่น้ำท่วมไม่ถึง ป่าทามจะกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลาที่อพยพจากแม่น้ำโขงสู่แม่น้ำมูล เข้ามาหากินและวางไข่ เนื่องจากลักษณะของระบบนิเวศเอื้อต่อการขยายพันธุ์ เพราะต้นไม้ในป่าทามที่จมอยู่ใต้น้ำ น้ำได้พัดพาเอาค ปลวก แมลงต่างๆ และตะกอนดินที่เป็นธาตุอาหารของปลาเข้ามาในป่าทาม ซึ่งกลายเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ และที่สำคัญป่าทามมีเกลือเป็นส่วนประกอบของดินซึ่งเป็นธาตุอาหารชั้นเยี่ยมให้กับปลา ซึ่งในช่วงฤดูน้ำหลากนี้ สภาพดินในป่าทามเมื่อถูกน้ำท่วมจะมีฟองลอยตามน้ำที่เกิดจากกระบวนการของดินเค็ม ที่มีเกลือเจือปนอยู่ในปริมาณสูงทำให้เกิดฟองขึ้นลอยอยู่ตามผิวน้ำ นักวิจัยเรื่องพันธุ์ปลาได้ให้ข้อมูลว่า ไทบ้านบางคนเรียก จมปลวกน้ำ บ้างก็เรียกขี้จุมปลวกหรือดินเอียดบ้าง ซึ่งปลาทุกชนิดชอบกินมาก ช่วงนี้จึงทำให้พบปลาหลายชนิดพันธุ์ป่าทามจึงเป็นโป่งของปลา

ฤดูน้ำตด (พฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม) ช่วงนี้ป่าทามอยู่ในลักษณะการปรับสภาพจากแอ่งน้ำขนาดใหญ่ น้ำจะเริ่มลดลงและแห้งในที่สุด ต้นไม้ใบหญ้าจะเริ่มงอกและผลิใบขึ้นมาใหม่ สัตว์น้ำเริ่มอพยพกลับสู่แม่น้ำมูลและแหล่งน้ำลึกที่เป็นแหล่งน้ำแช่ขังในฤดูแล้ง เช่น กุด หนอง

ในช่วงฤดูแล้งนักวิจัยไทบ้านได้มีการลงพื้นที่สำรวจระบบนิเวศของป่าทามและแบ่งระบบนิเวศย่อยในป่าทามออกเป็น ๑๒ ระบบดังต่อไปนี้

๑. โนน เป็นลักษณะของดินที่อยู่สูงกว่าพื้นที่อื่นๆ ในป่าทาม มีทั้งโนนเล็กโนนใหญ่สลับกันไป โนนในเขตอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์มี ๔๘ โนน

อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ดมี ๓๗ โนน และอำเภอรามัญไศล จังหวัดศรีสะเกษมี ๑๘ โนน รวมโนนทั้งหมดที่นักวิจัยสำรวจพบในป่าทามราชสีไศลที่เชื่อมต่อกันทั้ง ๓ อำเภอ ของ ๓ จังหวัดมีถึง ๑๐๓ โนน

โนนมีความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศสูง สัตว์ที่พบตามโนน เช่น นกนกกกระทา นกคุ่ม นกเขา นกแซว นกขาเทียน นกกระจิบเพรียง ไก่ป่า กระต่าย ส่วนพรรณพืชหลักที่พบตามโนนคือ หว่า ฝ้ายน้ำ ทุ้ม เป็ดย (ตะแบก) กระโดน หูลิง จาน เสี้ยว สามพันตา เนียมช้าง ไม้ หมากว้อ ตาใกล้ มังแสง ลุมพุก หวายแดง กาสุง เม่า มันแซง เหมียดแอ และเห็ดต่างๆ เป็นต้น

โนนที่อยู่ใกล้สูงมากๆ เป็นพื้นที่เพียงบริเวณเดียวในป่าทามที่น้ำไม่สามารถท่วมถึง ในฤดูน้ำหลากไทรบ้านจึงสามารถนำวัว-ควายมาปล่อยให้หากินตามโนนเวลาน้ำท่วม ส่วนในฤดูน้ำลดไทรบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่บริเวณนี้ได้ เช่น เป็นที่เพาะปลูกพืชผักต่างๆ เช่น ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ เก็บพืชผักและสมุนไพร ซึ่งนักวิจัยไทรบ้านแยกประเภทของโนนออกเป็น ๓ ประเภท คือ

โนนสูง มีลักษณะคล้ายกับภูเขา จะมีสองอยู่รอบๆ โนน ในฤดูน้ำหลากน้ำไม่ท่วม โนนสูงสามารถทำการเกษตรได้ โดยปลูกข้าวโพด ปอ และปลูกพืชผักสวนครัว เช่น พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ฯลฯ บางปีที่มีน้ำท่วมมาก นอกจากสัตว์ป่าจะเข้ามาอาศัยแล้ว ไทรบ้านยังใช้เป็นที่พักสัตว์เลี้ยงด้วย

โนนราบ เป็นพื้นราบสูงมีสองล้อมรอบ ส่วนมากจะพบหนองและบวกรควายนอน ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วม พื้นที่เป็นป่าและทุ่งหญ้าสลับกันไป ไทรบ้านใช้ประโยชน์โดยการทำนาหนองในฤดูฝน เลี้ยงสัตว์ หาพืชผัก หาสมุนไพร เห็ดและพืชน้ำในฤดูร้อน และฤดูหนาวซึ่งเป็นฤดูที่ป่าทามราชสีไศลกลับสภาพเป็นผืนป่า

สันโนน หรือ คุยโนน ลักษณะเป็นสันยาวไม่กว้างมากนัก มีสองน้ำไหลผ่านรอบข้าง สันโนนจะอยู่ใกล้ลำน้ำ มีพรรณไม้เล็กๆ เช่น หูลิง

ฝ้ายน้ำ ไคร้หางนาค หนามหัน น้ำจะท่วมเร็วกว่าโนนราบในฤดูน้ำหลาก ไทบ้านใช้ประโยชน์โดยการหาสัตว์ป่า จำพวกอีเห็น หนู นก และทำการเกษตร ปลูกพืชผักสวนครัว ซึ่งสามารถปลูกได้ดีในพื้นที่แคบๆ และเลี้ยงสัตว์ในฤดูน้ำลด

๒. สอง มีลักษณะเป็นร่องน้ำมีน้ำไหลผ่านมีขนาดไม่ใหญ่นัก มีความยาวประมาณ ๓ กิโลเมตร ส่วนใหญ่สองจะอยู่ระหว่างโนน ในสองจะมี น้ำในฤดูน้ำหลากซึ่งต้นมาจากหนอง พรรณพืชหลักที่พบในสอง ได้แก่ ฝักแฉ่น พังพวย แก่นขม ฝักกาดฮ้อ เห็ด ไซ่น้ำ หญ้าน้ำต่างๆ กระโดน บักแซว หัว มะดัน แสง กกเบน หญ้าเอี้ยด ฝักกาดหญ้า

ในช่วงฤดูน้ำหลาก สองเป็นพื้นที่หาปลาที่สำคัญ มีการใช้เครื่องมือ หาปลาหลายชนิด เช่น มอญ ลอบ เบ็ด จัน เป็นต้น และในช่วงฤดูน้ำลด ปลาที่อาศัยอยู่ในสองจะอพยพกลับลงแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขง ไทบ้านจะมีการจับปลาโดยการ “ตีปลาสอง” (อ่านวิธีการตีปลาสองได้จากบทเครื่องมือ หาปลา) น้ำในสองจะแห้งและตื้นเขิน ในช่วงฤดูแล้งไทบ้านจะนำวัว-ควาย มาเลี้ยงบริเวณนี้และเก็บผักที่ขึ้นอยู่ตามริมสองไปเป็นอาหาร

๓. หนอง คือบริเวณที่ลุ่มมีความลึกมากกว่าสอง หนองจะกระจายอยู่ ทั่วป่าทามราชสีไศล ความกว้างของหนองประมาณ ๑-๔ งาน มีน้ำขังตลอดปี หนองเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด เป็นแหล่งหาปลาที่สำคัญของ ไทบ้านในช่วงหน้าแล้งและมีพืชน้ำขึ้นอยู่หลากหลายชนิดทั้งที่เป็นอาหาร ของคนและอาหารของวัว-ควาย ไทบ้านยังใช้น้ำในหนองทำการเกษตร เช่น ทำนาทาม ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกหม่อน อี๊กตัวย

๔. เล้ง เป็นพื้นที่ราบที่ตั้งอยู่ระหว่างโนนกับสอง แต่สูงกว่าสอง เล้งไม่มีน้ำขัง บริเวณเล้งมักจะมี “ซี้ทา” หรือ “บ่อเกลือ” ดังนั้นบริเวณเล้ง จะพบพรรณพืชที่ทนความเค็มได้ดี เช่น ฝักขี้บ่อ หนามแดง หญ้าเอี้ยด ส้มพันตา และกระตัน

ไต่บ้านยังใช้พื้นที่บริเวณเชิงในการต้มเกลือ เลี้ยงสัตว์ เก็บพืชผัก
ในช่วงฤดูแล้ง และหาปลาในฤดูน้ำหลาก

๕. มาบ คือ พื้นที่ระหว่าง “คู” หรือ “คูย” ขนาดเล็ก อยู่ตรงกลางสอง
ขนานด้วยคูสองข้าง ตรงกลางเป็นที่ลุ่มแนวยาวขนานกับคูหรือบริเวณกลางสอง

๖. กุด คือ ร่องน้ำในป่าทามที่มีน้ำท่วมขังและมีน้ำซับไหลซึมตลอด
ทั้งปี กุดจะมีความลึกคล้ายกับวังโนมูน แต่ละกุดจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป
แล้วแต่พื้นที่ เช่น กุดสั้น กุดยาว

กุดเป็นที่อยู่อาศัยที่สำคัญของสัตว์น้ำหลากหลายชนิด เช่น กบ
ปลา หอย ปู กุ้ง งู เต่า เขียน โดยเฉพาะวังในกุดจะมีปลาอาศัยอยู่มาก กุด
จึงเป็นแหล่งหากินของนกน้ำหลายชนิดที่กินปลา กุ้ง หอยเป็นอาหาร ในกุด
มีพืชน้ำที่สามารถกินได้และใช้ทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เช่น บัว จอก แหน
ฝื่อ กก สาหร่าย กระจับ หวาย ช้อ ค่า ผักกูด กุดเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ
อีกแห่งหนึ่งที่ไต่บ้านใช้ทำการเกษตร เลี้ยงวัว-ควาย และหาปลา ในฤดูแล้ง

๗. ห้วย คือลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูน มีน้ำตลอดปี มีพรรณพืชที่สำคัญ
เช่น คุมวัว กัลยนิลน้อย ทำอู่ปู ของแมง มะตั้น สัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในห้วย
เช่น ปลา กุ้ง หอย ปู ส่วนบริเวณริมห้วยจะมีสัตว์จำพวก เต่า หนู นก
อาศัยอยู่ ไต่บ้านยังใช้ประโยชน์จากห้วยโดยการหาปลา และอาศัยน้ำในการ
ทำการเกษตร และเลี้ยงวัว-ควายอีกด้วย

๘. วัง คือ ส่วนที่ลึกของแหล่งน้ำ บางแห่งวังในฤดูน้ำหลากลึกถึง
ประมาณ ๒๐ เมตร ขณะที่ช่วงน้ำลดจะลึกระหว่าง ๒-๔ เมตร และมี
ความยาวประมาณ ๕๐-๖๐ เมตร วังจะมีดินทรายมาทับถมและมีขอนไม้
ไหลมาติดอยู่มาก จึงเป็นที่อยู่อาศัยของปลาหลายชนิดที่ล้วนแต่เป็นปลา
เศรษฐกิจ เช่น ปลาค้าว ปลากรด ปลาเคิง ปลาแซ่ ปลาบั้ง ปลานาง ไต่บ้าน
ได้แบ่งวังออกเป็น ๒ ประเภทย่อย คือ

วังในกุด เป็นวังที่มีความลึก บางกุดอาจจะมีวัง ๒-๓ แห่ง แล้วแต่ความยาวของกุด วังในกุดจะมีน้ำลึกใต้อ่างมีปลาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากมีขนาดไม่กว้างมากนักจึงง่ายต่อการหาปลา นอกจากนั้นชาวบ้านยังใช้ประโยชน์โดยเป็นแหล่งน้ำสำหรับเลี้ยงสัตว์และเก็บผักที่ขึ้นในวัง เช่น ผักแว่น ผักจับ บัว แหน ผักกูด

วังในมูน มีความลึกของน้ำ ๒-๓ เมตร ช่วงน้ำลดน้ำในวังใต้อ่าง พื้นน้ำเป็นหินปนทรายมีสีส้มสวยงาม บางวังมีขอนไม้ติดอยู่ใต้น้ำ วังจึงเป็นที่อยู่ของปลา พื้นน้ำไม่มีตะกอน จึงง่ายต่อการหาปลา อีกทั้งเครื่องมือหาปลายังไม่เสียหายด้วย ซึ่งชาวบ้านจะหาปลาในวังช่วงฤดูน้ำลด โดยการหาล้อมเายาะ ใช้แห มอง และเบ็ด ปลาที่ได้จากวังกินอร่อย รสหวาน และรสชาติดีกว่าปลาที่ทำได้จากแหล่งน้ำอื่นๆ

๙. **หาด** ส่วนมากจะเป็นหาดทราย พื้นน้ำเป็นทรายสีขาวสะอาดและสวยงาม อยู่ติดกับริมมูน เป็นแหล่งหากินของปลาและหอย ชาวบ้านจะหาปลาและหอยตามหาดทราย และหาได้ง่ายเนื่องจากไม่มีตะกอนและเศษไม้ติดอยู่ หาดทรายยังเป็นที่จอดเรือของชาวบ้านในแต่ละวันที่ต้องลงไปป่าทามเพื่อหาของป่า ต้มเกลือ และหาปลา

ปัจจุบันทรายตามหาดบางแห่งมีนายทุนเข้ามาดูดทรายขายและจำนวนท่าทรายของนายทุนได้เพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้หาดทรายหายไปกลายเป็นบริเวณน้ำลึก ชาวบ้านหาปลาได้ยากขึ้น การใช้เรือสัญจรและหาอาหารธรรมชาติก็ลำบากยิ่งขึ้น

๑๐. **น้ำจั้น** คือบริเวณที่น้ำไหลซึมออกมาจากดินตลอดปีทำให้เกิดบ่อน้ำขนาดเล็กขึ้นตามริมฝั่ง บริเวณที่น้ำขังตลอดปี เช่น กุด หนอง ฮอง และริมแม่น้ำมูน น้ำจั้นเป็นน้ำที่ใต้อ่างและเย็น สามารถดื่มกินได้ทั้งคนและสัตว์ น้ำจั้นมีปลาบางชนิดอาศัยอยู่ ปลาที่ชาวบ้านสามารถหาได้ในน้ำจั้นมีปลาไหล ปลาคอกั้ง ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชิว และปลากะเทิด

นอกจากนี้ยังมีพืชผักขึ้นตามน้ำจืด เช่น เทา ผักแว่น ผักพังพวย ผักอีฮิน ผักกูด ซึ่งเป็นพืชที่ไต้หวันนิยมกินกันอีกด้วย

๑๑. น้ำซับ มีลักษณะคล้ายตาน้ำ มีน้ำไหลซึมออกจากดินตลอดปี เป็นบริเวณกว้าง เกิดขึ้นตามพื้นที่ราบใกล้ทุ่งนาหรือริมถนน น้ำซับเป็นแหล่งน้ำในการทำเกษตรในฤดูแล้งซึ่งไต้หวันจะสร้างเป็นบ่อน้ำ โดยขุดดินทำเป็นคันกั้นน้ำแล้วทำทางน้ำให้น้ำซับไหลเข้าพื้นที่นาตาม หรือกันไว้ตกรดพืชผักสวนครัว รวมทั้งใช้เลี้ยงวัว-ควาย บริเวณน้ำซับยังมีพืชผักที่ไต้หวันใช้เป็นอาหารขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น ผักแว่น ผักกูด ผักชีบ่อ เป็นต้น

๑๒. บ่อเกลือ เป็นลักษณะของดินที่มีความเค็มหรือที่ไต้หวันเรียกว่า ดินเค็มคต หน้าดินเป็นสีขาวขุ่นไต้หวันเรียก “ซีทา” มีหญ้าเค็มขึ้น บ่อเกลือมีบริเวณกว้างประมาณ ๑๐ ไร่ขึ้นไป ไต้หวันจะลงคัมเกลือตามจุดต่างๆ ที่มีซีทามาก (ดูรายละเอียดเรื่องการคัมเกลือได้จากบทที่ ๖ ป่าทาม ราชินีไศลแหล่งเกลือโบราณ) บริเวณบ่อเกลือยังเป็นที่เลี้ยงวัว-ควาย เนื่องจากวัว-ควายชอบกินดินเค็มคตและหญ้าเค็ม เป็นการเพิ่มแร่ธาตุให้กับสัตว์เลี้ยงของไต้หวัน

